

Ks. Mieczysław Olszewski

Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku

Teologia pastoralna w przededniu święceń kapłańskich bł. ks. Michała Sopoćki

PASTORAL THEOLOGY BEFORE THE ORDINATION OF BLESSED REV. MICHAEL SOPOCKO

Blessed Michael Sopocko was a specialist in pastoral theology and a priest. He acquired his pastoral knowledge at the seminary in Vilnius. His lecturer was Rev. John Uszylo, the graduate of the Roman Catholic Spiritual Academy at St. Petersburg. The basic pastoral theology manual used in those days was M. Schenk's *Theologiae Pastoralis systema*. The then books in the subject were influenced by the Enlightenment and the policy of Emperor Joseph II.

Key words: Bl. Rev. Michael Sopocko, the Trent Council, Johannes Opstraet, Maurus von Schenk, pastoral theology, St. Petersburg Roman Catholic Spiritual Academy.

Wstęp

Osoba bł. ks. Michała Sopoćki, gdy się nią dokładniej zajmuje, zaczyna coraz bardziej fascynować. Żył w trudnych czasach, gdy Polska znalazła się pod zaborami trzech ościennych mocarstw i nie miała własnego bytu, musiała ponadto walczyć o swoją kulturę, język i religijność. Ostoją religijności był Kościół katolicki, zwłaszcza w osobach biskupów i kapłanów. Do takich osób należał ks. Michał Sopoćko, wyświęcony na kapłana w 1914 roku. Przyglądając się jego szerokiej i odważnej działalności na rzecz katolików, możemy pytać, skąd czerpał

wiedzę na temat duszpasterstwa, które w jego przypadku było bardzo intensywne. Oprócz nauczania dzieci i młodzieży na lekcjach religii, prowadził nauczanie nauczycieli, którzy pomagali mu w prowadzeniu nauki w szkołach, zakładał chóry przykościelne, zwalczał pijaństwo prowadząc szerokie duszpasterstwo trzeźwości, był kapelanem wojskowym i interesował się duszpasterstwem rodzin.

Jakkolwiek powstało już sporo przyczynków dotyczących pracy naukowej, dydaktycznej i duszpasterskiej¹ ks. Michała Sopoćki, chodzi tu o ukazanie teologii pastoralnej, która miała wpływ na tę wykładaną w Wileńskim Seminarium Duchownym. Sięgniemy więc do lat poprzedzających studia seminaryjne przyszłego Błogosławionego, pytając, jaki profil naukowy reprezentowała ówczesna teologia pastoralna, dla której powstania i dalszego funkcjonowania dał impuls reformatorski Sobór Trydencki. Kolejnym tematem będzie ukazanie nauczania teologii pastoralnej w ramach Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie studiowali przyszli wykładowcy wielu polskich seminariów duchownych, w tym Seminarium Duchownego w Wilnie. Uwzględnimy również polskie przyczynki do teologii pastoralnej, które powstały z końcem XIX wieku i na początku XX wieku.

1. Początki i rozwój teologii pastoralnej

Ażeby ukazać sytuację teologii pastoralnej zarówno w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie studiowało wielu późniejszych polskich teologów jak i w Seminarium Duchownym w Wilnie, należy odnieść się najpierw do Soboru Trydenckiego, który wskazywał m.in. na konieczność podniesienia poziomu duszpasterstwa; potrzeba było bowiem reformy Kościoła, zwłaszcza w obliczu rodzącej się reformacji luterkańskiej stawała się dziełem pożądanym. Sobór Trydencki (1548-1563), który bardzo wiele wniósł w życie Kościoła, był odpowiedzią na wyzwania, jakie postawiła przed Kościołem katolickim Reformacja. To Sobór Trydencki uporządkował sprawy m.in. kanonu ksiąg

¹ Na szczególną uwagę w tym względzie zasługują opracowania bp. Henryka Ciereszki: *Ksiądz Michał Sopoćko duszpasterz i apostoł Miłosierdzia Bożego*, WKAB 28(2000) nr 2, s. 129-150; *Życie i działalność księdza Michała Sopoćki (1888-1975). Pełna biografia apostoła Miłosierdzia Bożego*, Kraków 2006; *Działalność naukowa i dydaktyczna księdza Michała Sopoćki*, StTBł 26(2008) s. 7-56, a także: A. Skreczko, *Ks. Michał Sopoćko jako pastoralista*, Rocznik Teologiczny 54(2007) z. 6, s. 258-261; Adam Skreczko, *Ks. Michał Sopoćko jako wykładowca katechetyki*, StTBł 24(2006), s. 185-204; S. Strzelecki, *Praca duszpasterska ks. Michała Sopoćki w Wojsku Polskim*, StTBł 13(1995), s. 339-356; S. Strzelecki, *Śługa Boży ksiądz Michał Sopoćko – sylwetka duszpasterza i apostoła*, WKAB 28(2000) nr 2, s. 151-157.

biblijnych, przyjmując przy tym jako obowiązujący tekst *Biblii* – tłumaczenie łacińskie tzw. *Wulgatę*, ustalił ostatecznie liczbę siedmiu sakramentów, uporządkował liturgię Kościoła i sformułował naukę o usprawiedliwieniu człowieka. To były sprawy najbardziej widoczne. Natomiast w dziedzinie duszpasterstwa podjął uchwały obowiązujące aż do naszych czasów, wprowadzając zasadę terytorialności, według której parafie (i diecezje) miały być jednoznacznie terytorialnie rozgraniczone. Chodziło o to, aby stworzyć klarowne warunki pracy dla duchownych na dokładnie określonych terytoriach ich parafii². Sobór zalecał także, aby biskupi w trosce o wszystkich wiernych, ogarnęli ich także tam, gdzie granice parafii nie były jeszcze dokładnie ustalone; by w interesie zbawienia powierzonych im dusz, podzielili Lud Boży na dokładne określone i samodzielne parafie i przydzielili własnego proboszcza, który o nich zadba i z którego rąk będą oni mogli przyjmować sakramenty święte³. Wydano zakaz kumulowania parafii i diecezji⁴. Odpowiedzialność zatem za duszpasterstwo w granicach parafii spoczywała na proboszczu, do którego obowiązków należało głoszenie Słowa Bożego, udzielanie sakramentów świętych i troska o dobro parafian, a przede wszystkim troska o ich zbawienie. Z odpowiedzialnością za duszpasterstwo parafialne w sposób oczywisty łączył się obowiązek rezydencji dotyczący tak proboszcza, jak i biskupów ordynariuszy. W razie potrzeby opuszczenia parafii względnie diecezji na jakiś czas, sobór zobowiązywał osoby odpowiedzialne za duszpasterstwo do zatroszczenia się o zastępczą posługę duszpasterską na czas nieobecności, aby wierni nie byli pozbawieni sakramentów świętych. Aby duszpasterstwo mogło dobrze funkcjonować w ramach powyższych zasad, a przy tym, aby było kontrolowane, Sobór Trydencki zarządził prowadzenie ksiąg metrycznych w parafiach, księgi chrztów, zawartych małżeństw i pogrzebów. Jednakże Sobór Trydencki pozwalał, oprócz parafii określonych terytorialnie, także na parafie personalne. Aby wypełnić te zalecenia i ogólnie podnieść poziom wykształcenia przyszłych kapłanów, sobór nakazał ustanawianie diecezjalnych seminariów duchownych⁵. Miała to być „troska o przyszłą formację księży,

² Zob. F. X. Arnold, *Pastoraltheologische Ansaetze in der Pastoral bis zum 18. Jahrhundert*, [w:] F. X. Arnold i in. (red.), *Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*, Freiburg – Basel – Wien 1964, t. I, s. 30-31.

³ Tamże.

⁴ Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3. *Czasy nowożytne 1517-1758*, Warszawa 1989, s. 98.

⁵ Zob. tamże, s. 102.

która miała znów należeć do najpilniejszych obowiązków biskupów. Tylko w ten sposób można było usunąć przeszkodę na drodze do realizacji wszelkiej reformy w diecezjach”⁶.

Nie od razu wprowadzono przedmiot teologii pastoralnej do nauczania w seminariach, jakkolwiek zainteresowanie teologią pastoralną po Soborze Trydenckim rosnęło. Święty Piotr Kanizjusz, uczestnik Soboru Trydenckiego, użył po raz pierwszy wyrażenia „teologia pastoralna” na określenie pouczeń dotyczących praktycznej działalności poszczególnego pasterza⁷. Zarówno Piotr Kanizjusz, jak i inni teologowie zajmujący się w swoich dziełach problematyką duszpasterską, jak np. św. Karol Boromeusz, czy św. Alfons Liguori, zainspirowani byli uchwałami Soboru Trydenckiego⁸. Brakło jednak całościowych opracowań dziedziny duszpasterstwa i wskazań odnośnie realizowania jej przez duchowieństwo.

Do takich opracowań, jednego z pierwszych, należy zaliczyć przygotowane przez Johannes Opstraeta dzieło *Pastor bonus*⁹, wydane w Mecheln w 1689 roku. Wielu autorów stwierdza jednak, że dzieło Opstraeta powstało pod wpływem jansenizmu. Widoczne jest powiązanie tego dzieła z poglądami wielu wiodących przedstawicieli jansenizmu, zwłaszcza z dziełem Janseniusa *Augustinus*, ale też z pesymizmem i ascetyzmem Saint Cyrana i rygoryzmem A. Arnaulda i G. Huygensa¹⁰. Jest to właśnie bardzo widoczne w dziele *Pastor bonus*. Podstawowe poglądy na ascezę i wskazania praktyczno-pastoralne opierają się tu w znacznej mierze na poglądach jansenistycznych. Dotyczy to m.in. rygoryzmu jansenistów odnośnie do miłości. Zredukowanie miłości jako należącej tylko do stworzenia, wyjaśnia się tym, że Opstraet razem z jansenistami uważał miłość za coś, co należało tylko do stworzenia i było rozumiane jako wyraz ludzkiej pożądlivosti. Konsekwentnie przyjmowali oni dążenia skierowane ku światu jako moralnie dopuszczalne, z jednoczesnym brakiem uznania ich za wyższe wartości¹¹.

⁶ H. Tuechle, *Historia Kościoła*, t. 3: 1500-1715, Warszawa 1986, s. 126.

⁷ R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1992, s. 16.

⁸ Zob. tamże.

⁹ J. Opstraet, *Pastor bonus, seu Idaea, Officium, Spiritus et Praxis Pastorum*, Mecheln 1689.

¹⁰ Zob. J. Mueller, *Die anthropozentrische Pastoraltheologie der Aufklärung*, [w:] E. Weinzierl, G. Griesl (red.), *Fuenfzehntes Forschungsgespraech. Von der Pastoraltheologie zur Praktischen Theologie 1774-1974*, Salzburg-Muenchen 1975, s. 13-23.

¹¹ A. Schuchart, *Der „Pastor bonus“ des Johannes Opstraet. Zur Geschichte eines pastoraltheologischen Werkes aus der Geisteswelt des Jansenismus*, Trier 1972, s. 169-170.

Ponadto, Opstraet kwestionował władzę Stolicy Apostolskiej nad całym Kościołem, a za taką władzę uznawał sobór ekumeniczny jako reprezentanta Kościoła powszechnego. Władza ta dotyczyła nie tylko dziedziny prawnej, ale przede wszystkim decyzji papieża w sprawach wiary i obyczajów. Tu Opstraet ociera się o poglądy gallikańskie, ograniczające władzę papieża i uzależniające nominacje biskupów diecezjalnych od władzy królewskiej.

Zakładane seminaria duchowne w ramach reformy zalecanej przez Sobór Trydencki w Belgii, w czym żywy udział brał J. Opstraet, służyły w pierwszej linii praktycznemu kształceniu duszpasterzy. Studia seminaryjne obejmowały zatem następujące dziedziny: wykłady z *Pisma Świętego*, historię Kościoła, naukę śpiewu kościelnego, naukę obliczania katolickiego kalendarza, naukę ceremonii liturgicznych, a także homiletykę, katechetykę i udzielanie sakramentów¹². Te osiągnięcia seminariów belgijskich i teologów tam wykładających miały później wpływ na dwór cesarzowej Marii Teresy. Wielki udział w tym miał osobisty lekarz na cesarskim dworze, Gerhard van Swieten. Wokół jego osoby zebrał się mały krąg wpływowych osobistości. Do tego kręgu należał m.in. benedyktyn Stephan Rautenstrauch. A tym janenistycznym i oświeceniowym ideom życzliwe pozostawały również wiodące osobistości terezańsko-józefińskiej reformy katolicyzmu¹³.

Wpływy oświeceniowe przenikały ówczesne kręgi kościelne związane z dworem cesarzowej, zwłaszcza poprzez L. A. Muratoriego. Jego *Die wahre Andacht* stało się dziełem programowym w józefińskiej reformie Kościoła¹⁴. W reformie studiów teologicznych w latach 1774-1777 dzieło Muratoriego *Die wahre Andacht* obok *Pastor bonus* Opstraeta było polecane dla duszpasterzy. Ta józefińska reforma katolicyzmu poddała się całkowicie moralistyce Oświecenia, w której doskonałość obyczajową człowieka widziano jako najwyższy cel stworzenia. Była to, jak twierdzi A. Schuchart, reakcja na barokową pobożność, kult i obyczaje w Kościele. Stąd zrodziło się zdecydowane odrzucenie strony kultowej w życiu religijnym, a większe znaczenie zyskały religijne wartości moralne i obyczaje, czym zainteresowały się zwłaszcza władze rządzące, widząc w tym kształtowanie posłusznych i lojalnych obywateli. Wszystko, co nie stanowiło moralnych wymagań i nie przynosiło pożytku dla cnót, traktowano jako „odpady” prawdziwej religijności¹⁵.

¹² Tamże, s. 173.

¹³ Tamże, s. 192.

¹⁴ Zob. J. Mueller, *Die anthropozentrische Pastoraltheologie...*, dz. cyt., s. 17-18.

¹⁵ A. Schuchart, *Der „Pastor bonus” des Johannes Opstraet...*, dz. cyt., s. 193.

Myśl oświeceniowa rozumiała sakramenty jedynie jako zewnętrzny obyczaj religijny, a to – według tego rozumowania – nie należało do istoty religii chrześcijańskiej. W związku z takim pojmowaniem, sakramenty miały wzbudzać dobre uczucia, pobożne myśli i wrażenia oraz popierać cnoty. Teologiczne *opus operatum* po prostu przemilczano. Dobrą dyspozycję przyjęcia sakramentów stawiano na pierwszym miejscu, a od moralnego postępu uzależniano znaczenie i działanie przyjmowanych sakramentów. Nie było przy tym mowy, że poprzez kultowo-sakramentalne działanie Kościoła dokonuje się dzieło zbawcze, czyli uświęcenie człowieka przez Boga. Dominował więc w tych poglądach naturalizm¹⁶.

I w tym względzie jansenizm i Oświecenie się spotykają. Zarówno Oświecenie jak i jansenizm kładą nacisk w uświęcaniu się na moralne starania człowieka. Oświecenie przypisywało wartość jedynie moralnym dokonaniom, marginalizując prawdę o *opus operatum* sakramentów. Podobnie Opstraet zaznacza, że przyjmowanie sakramentów bez moralnego postępu jest bezowocne a nawet jest nadużyciem, co więcej, ten moralny postęp powinien poprzedzać przyjmowanie sakramentów. Wprawdzie surowa moralność jansenistów bliska była moralizmowi oświeceniowej reformie katolicyzmu, ale zachodziła między nimi zasadnicza różnica. Ideał moralnej doskonałości Oświecenia był antropocentryczny, ponieważ obyczajowość człowieka była najwyższym celem stworzenia i jakiegokolwiek religii, tymczasem moralność jansenizmu była radykalnie teocentryczna: Bóg był jedynym celem i powodem moralnych dążeń człowieka¹⁷.

Trzeba jednak przyznać, że dzieło Opstraeta *Pastor bonus*, które cieszyło się ogromną popularnością i w ciągu piętnastu lat od pierwszego wydania opublikowano je jeszcze siedem razy w Belgii i Niemczech, a w Austrii było przynajmniej 12 wydań¹⁸, miało duży wpływ na późniejsze opracowania podręczników do teologii pastoralnej, a często służyło tym opracowaniom jako wzorzec. Z pewnością wpłynęło ono na kształtowanie się pojęcia teologii pastoralnej jako przedmiotu wykładowego. Samo to dzieło było odpowiedzią na wskazania Soboru Trydenckiego o podnoszenie poziomu duszpasterstwa, które wiązało się z dobrym przygotowaniem przyszłych księży do pracy¹⁹. Ponadto, jak twierdzi J. Mueller, S. Rautenstrauch miał z pewnością dzieło Opstraeta *Pastor bonus* przed oczyma, gdy przygotowywał projekt

¹⁶ Z. Krzyszowski, *Oświecenie. II. W teologii*, [w:] EK 14, Lublin 2010, kol. 1006-1010.

¹⁷ Zob. A. Schuchart, *Der „Pastor bonus“ des Johannes Opstraet...*, dz. cyt., s. 194.

¹⁸ Tamże, s. 178, 182.

¹⁹ Zob. tamże, s. 1.

reformy studiów teologicznych i pisał swój *Tabellarischer Grundriss der Pastoraltheologie*, wykorzystując nie tylko poglądy Opstraeta, ale i zasadniczą treść i układ materiału²⁰. Już w tytule podręcznika *Pastor bonus, seu Idaea, Officium, Spiritus et Praxis Pastorum* i w dedykacji, która jest poświęcona Najwyższemu Pasterzowi („Kiedy zaś objawi się Najwyższy Pasterz, otrzymacie niewiedzący wieniec chwały” – 1 P 5, 4), wskazane są zamiary autora. Nawiązuje on do obrazu Dobrego Pasterza (J 10, 1-10), aby przedstawić ideał istoty kapłaństwa i jego działalności (*Idaea*), potem obowiązki i zadania duszpasterza (*Officium*) i ducha ożywiającego całe dzieło pasterza (*Spiritus*). W ostatniej części wskazuje Opstraet na konkretne przykłady dobrych i złych metod stosowanych w duszpasterstwie (*Praxis*). Zawartość podręcznika przedstawia się następująco: I. Obowiązki duszpasterza: poznanie owczarni, karmienie owczarni Słowem, dawanie dobrego przykładu, administrowanie sakramentami świętymi, troska o „trzodę” i modlitwa; II. Duszpasterz jako obraz Dobrego Pasterza: jest pośrednikiem zbawienia, powołany na urząd pasterski; III. Duchowość duszpasterza; IV. Konieczne uzdolnienia i właściwości przyszłych kapłanów w wypełnianiu duszpasterskich zadań: znajomość wspólnoty parafialnej, cechy osobiste, duchowa postawa duszpasterza, cechy spowiednika, odpowiedzialność za inne sakramenty, wytrwałość, cierpliwość, umiejętność przekonywania; V. Obyczajowo-religijna doskonałość: znaczenie dobrego przykładu, znaczenie złego przykładu i obowiązek dobrego prowadzenia życia²¹.

Oceniając krytycznie dzieło Opstraeta można powiedzieć, że przewartościowuje on kapłańskie pośrednictwo i odpowiedzialność duszpasterską, przede wszystkim, wówczas gdy preferuje obraz duszpasterza stojącego daleko od współczesnego świata. Ponadto, stawianie *opus*

²⁰ J. Mueller, *Der pastoraltheologisch-didaktische Ansatz in Franz Stephan Rautenstrauchs „Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen”*, Wien 1969 (Wiener Beitrage zur Theologie, 24), s. 102.

²¹ Tenże, *Zu den theologiegeschichtlichen Grundlagen der Studienreform Rautenstrauchs*, ThQ 146(1966), s. 90-92. Jest bardzo znamienne, że podręcznik Opstraeta służył nie tylko późniejszym opracowaniom autorów katolickich, ale z wszelkim prawdopodobieństwem także Kościołowi prawosławnemu w Rosji. Wydana przez prawosławnych biskupów Georgija Konisskiego i Parfienija Sopotkowskiego książka pt. *Kniga o dołznostiach preswiterow prichodskich*, wydana po raz pierwszy w Petersburgu w 1776 r., pokrywa się w swojej treści z *Pastor bonus* Opstraeta: Urząd kapłański (powstanie, cele, szlachetność, problemy i kandydaci do kapłaństwa, dalej obowiązki duchownych, a więc pouczanie wiernych słowem i przykładem, udzielanie sakramentów świętych i modlitwa duszpasterzy; zob. M. Olszewski, *Prawosławna teologia pastoralna w XIX wieku w Rosji*, StTBł 20(2002) s. 164.

operantis nad *opus operatum* jest niezgodne z nauką Kościoła. Przygotowanie się do sakramentów świętych jest jak najbardziej słuszne, ale nie może być traktowane rygorystycznie i ich przyjmowanie miałyby zależeć tylko od aktualnego stopnia moralnej doskonałości. W sakramentach dokonuje się rzeczywiste spotkanie Chrystusa Zbawiciela z człowiekiem i w nim uwidacznia się działanie sakramentu jako *opus operatum* z człowiekiem czyniącym postęp w doskonaleniu się poprzez przyjmowanie sakramentów, a więc jest to ludzkie *opus operantis*.

Teologia pastoralna, jako samodzielny przedmiot akademicki, została wprowadzona do nauczania uniwersyteckiego w Wiedniu dopiero w 1777 roku, za panowania cesarzowej Marii Teresy. Zdecydowany wkład w tym dziele miał Stephan von Rautenstrauch, którego projekt reformy studiów teologicznych, w tym także teologii pastoralnej, przygotowany na rozpisany konkurs przez dwór cesarzowej Marii Teresy w 1774 roku, uznany został za najlepszy projekt reformy studiów teologicznych. Ten zaakceptowany projekt studiów teologicznych autorstwa Stefana von Rautenstraucha, opata benedyktyńskiego w Brzewnovie (Braunau) pod Pragę, dał również początek zaistnieniu, przewidzianego w tym projekcie, samodzielnego przedmiotu teologii pastoralnej. Studia teologiczne miały trwać pięć lat. Wykłady z teologii pastoralnej zaprojektowano na piątym roku studiów. Był to tzw. kurs praktyczny i dla tego kursu praktycznego Rautenstrauch polecił właśnie dzieło Opstraeta *Pastor bonus*, mimo zastrzeżeń stawianych wobec tego podręcznika²². Według zaproponowanego przez Rautenstraucha ujęcia teologii pastoralnej, najważniejszym jej zadaniem było praktyczne kształcenie duchowieństwa. Podmiotem tak rozumianej teologii pastoralnej był pojedynczy duszpasterz, a przedmiotem zaś jego obowiązki, które sprowadzały się do trzech głównych: obowiązku nauczania, administrowania sakramentami i budowania wiernych swoim przykładem życia²³. Wymienione obowiązki duszpasterza wskazywały na pola jego działalności. Pierwsze z nich dotyczyło nauczania wiary i obyczajów chrześcijańskich. Chodziło tu więc o głoszenie kazań odpowiednio skonstruowanych, z uwzględnieniem, do jakich słuchaczy jest ono kierowane oraz o poszukiwanie sposobów jak najskuteczniejszego pouczenia wiernych i utwierdzenia ich w wierze chrześcijańskiej²⁴. Drugim działem obowiązków kapłańskich było sprawowanie sakramentów świętych. Kapłan powinien wiedzieć, jak

²² J. Mueller, *Der pastoraltheologisch-didaktische Ansatz...*, dz. cyt., s. 102.

²³ F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna. Wstęp do teologii pastoralnej*, Lublin 1970, s. 4.

²⁴ Zob. R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Lublin 1992, s. 20.

ich udzielać i jak przygotowywać wiernych do godnego ich przyjęcia. W dawaniu dobrego przykładu wiernym projekt teologii pastoralnej podkreśla świętość i zapał apostołski kapłana, uporządkowane życie prywatne, posłuszeństwo i szacunek dla przełożonych, właściwe odnoszenie się do powierzonych sobie wiernych. W tym ujęciu teologii pastoralnej jej podmiotem jest osoba kapłana, przedmiotem zaś osoba i jego obowiązki²⁵. Wprowadzenie teologii pastoralnej do nauczania uniwersyteckiego było zatem wielką zasługą Stefana Rautenstraucha. Jednakże reforma studiów teologicznych owego czasu, jak i jej twórcy, stali pod wyraźnym wpływem epoki Oświecenia. Stąd też nazywano ją „antropocentryczną teologią pastoralną Oświecenia”²⁶. Jednocześnie dostrzegano wpływ państwa na jej powstanie: „Reforma studium teologicznego Rautenstraucha z jej zaakcentowanym rysem pastoralnym, która doprowadziła do wprowadzenia teologii pastoralnej, należy do istotnych elementów reformatorskich dążeń, które wśród różnych ruchów w Kościele katolickim wyróżniają się tym, że nie pozostały przy jakichś teoriach, ale pod wpływem rygorystycznego połączenia Kościoła i państwa pragnęła rzeczywiście je wprowadzić”²⁷.

2. Teologia pastoralna w Akademii Duchownej w Petersburgu i w Seminarium Duchownym w Wilnie

Jak wspomniano już wyżej, podczas reformy uniwersyteckiego programu nauczania teologii w cesarstwie austriacko-węgierskim, przeprowadzonej w latach 1752-1774 za czasów Marii Teresy (1717-1780), wprowadzono ostatecznie teologię pastoralną na uniwersytet w Wiedniu w 1777 roku. Wyznaczono jej konkretne cele utylitarne, a mianowicie przygotowanie duchownych do pracy duszpasterskiej, mającej na celu wychowanie uczciwych i lojalnych wobec prawa obywateli²⁸. Obowiązującym podręcznikiem do nauczania teologii pastoralnej był *Leitfaden fuer die in den k.k. Erblanden vorgeschriebenen deutschen Vorlesungen ueber die Pastoraltheologie* (Wien 1782) autorstwa F. Giftschuetza, które na język polski przetłumaczył i opracował ks. Jan Kanty Chodani, *Teologia pastoralna podług F. Giftschuetza przez*

²⁵ Zob. tamże.

²⁶ Zob. J. Mueller, *Die anthropozentrische Pastoraltheologie...*, dz. cyt., s. 13-38.

²⁷ Tamże, s. 14.

²⁸ Zob. A. L. Szafranski, *Zarys dziejów teologii pastoralnej ogólnej (hodegetyka)*, [w:] M. Rechowicz (red.), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, Lublin 1977, t. 3, *Wiek XIX i XX*, cz. 2, s. 27.

x. J. K. *Chodaniego ułożona*, wydana w Wilnie w 1824 roku)²⁹. Reformy zapoczątkowane przez cesarzową Marię Teresę, które na celu miały podporządkowanie Kościoła państwu w duchu Oświecenia, opierając się na ideach encyklopedystów francuskich, kontynuowane i rozwijane były przez Józefa II (1741-1790)³⁰.

Warto przy tym wspomnieć, że józefinizm wywarł także wpływ na teologię pastoralną w XIX i początku XX wieku. Wymieniony wyżej zalecany podręcznik do teologii pastoralnej i inne, które powstawały po wprowadzeniu tego przedmiotu do nauczania uniwersyteckiego, nosiły rysy józefinizmu. W tym duchu były przygotowywane opracowania i podręczniki do nauczania teologii pastoralnej. Według takiego rozumienia duszpasterskiej aktywności Kościoła, podmiotem działalności duszpasterskiej był kapłan-duszpasterz, przedmiotem zaś teologii pastoralnej były czynności i obowiązki duszpasterza. Te ostatnie sprowadzono do trzech głównych: obowiązku nauczania, administrowania świętymi sakramentami i budowania wspólnoty daniem dobrego przykładu przez duszpasterza³¹. Najogólniej rzecz biorąc, podstawowym zadaniem duszpasterza była troska o zbawienie ludzi, o zbawienie ich dusz. Stąd też zbawczą działalność Kościoła nazywano „dusz-pasterstwem”, łac. *cura animarum*, czy niemieckie *Seel-sorge*. Owa troska o dusze, wskazywana przez podręczniki do teologii pastoralnej tamtego czasu, prześlągnięta była duchem józefinizmu, miała na celu nie tylko prowadzić ludzi do zbawienia, ale przede wszystkim wychowywać dobrych i lojalnych wobec władz świeckich obywateli.

Trzeba przyznać, że w tym znaczeniu również polityka caratu brała się z józefinizmem³². W przypadku zaś Polski i katolików polskich pod zaborem rosyjskim, chodziło nie tylko o przygotowanie lojalnych duchownych poddanych władzy, ale też o doprowadzenie ludzi do prawosławia. Tę sytuację wyjaśnia bł. Zygmunt Szczęsny Feliński, opisując stan duchowieństwa polskiego połowy XIX wieku: „Pozbawione wszelkiego bezpośredniego stosunku z ogniskiem katolickiej jedności, gdyż Rzym od rozbioru Polski aż do 1862 roku nie oglądał ani jednego biskupa z rosyjskiego zaboru; nie mając nadto prawa korespondować

²⁹ Tamże, s. 28; T. Śliwa, *Chodani Jan Kanty Kalikst (1769-1823, [w:] SPTK 1, s. 304-305.*

³⁰ B. Kumor, *Józefinizm*, EK VIII, Lublin 2000, kol. 176-179.

³¹ Zob. F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna...*, dz. cyt., s. 4.

³² Z. S. Feliński, *Pamiętniki*, Warszawa 1986: „Józefinizm – określenie zespołu reform podjętych przez cesarza austriackiego Józefa II, dotyczących m.in. i Kościoła katolickiego, który według tychże reformatorskich ustaw miał być poddany całkowicie kontroli państwa”, s. 706.

z Ojcem Świętym inaczej, jako za pośrednictwem rządu, i nie mogąc wysłać kleryków do nauki do stolicy katolicyzmu, duchowieństwo nasze ówczesne dalekim było od zarzutu ultramontańskich dążeń, zwłaszcza że i dzieła naukowe używane z rozkazu rządu po seminariach, pochodziły nie z Rzymu, lecz z Wiednia, зараżonego wówczas józefinizmem”³³.

W Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej, znajdującej się w zaborze rosyjskim, sytuacja teologii pastoralnej była odmienna od tej rozwijającej się na Zachodzie Europy, ale też i na innych terenach Polski rozbiorowej. Żeby więc lepiej zrozumieć, jak prezentowała się teologia pastoralna w Seminarium Duchownym w Wilnie, należy sięgnąć do jej nauczania za czasów studiów absolwentów Akademii Duchownej w Petersburgu, którzy stawali się później w seminariach duchownych wykładowcami tego przedmiotu. Do nich należał m.in. ks. Jan Uszyłło, pochodzący z diecezji wileńskiej, który ukończył studia teologiczne stopniem magistra i po święceniach udzielonych w Petersburgu, wrócił do Wilna w 1894 roku³⁴.

Wśród wielu autorów podręczników do teologii pastoralnej, które zaczęły się ukazywać po wprowadzeniu przedmiotu teologii pastoralnej do nauczania akademickiego, dużą popularnością cieszył się podręcznik Maurusa von Schenkla, *Theologiae Pastoralis systema*, wydany w 1815 roku w Ingolstadt i jako wydanie IV w 1869 roku w Monachium. Dzieło tego autora, obok podręcznika F. Pollaschka *Regulae Pastorales* wydanego w Wilnie w 1827 roku³⁵, służyło jako podręcznik używany przez profesorów Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu. Jak notuje Irena Wodzianowska, w latach 1842-1845 teologię pastoralną wykładał po dwie godziny tygodniowo dla trzeciego roku studiów adiunkt Maciej Kazimierz Wołoncewski (1799-1875), późniejszy biskup żmudzki³⁶. Wykłady dotyczyły w pierwszym rzędzie Eucharystii: jak ją odprawiano w starożytności i w obecnych czasach, sposobów przechowywania Najświętszego Sakramentu i zasad przystępowania do Komunii św.; dalej dotyczyły kolejnych sakramentów: spowiedzi, namaszczenia chorych, bierzmowania, kapłaństwa i małżeństwa, jak też życia duchowego i zachowania się kapłanów. Z dwuletniego zaś

³³ Tamże, s. 399.

³⁴ T. Krahel, *Ksiądz rektor Jan Uszyłło*, „W Służbie Miłosierdzia” 6(2009) nr 6(57), s. 14.

³⁵ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842-1917*, Lublin 2007, s. 176.

³⁶ K. Gabryel, *Wołoncewski (Volancius) Maciej Kazimierz (1799-1875)*, [w:] H. E. Wyczawski (red.), *SPTK Warszawa 1983*, t. 4, s. 465-467.

cyklu wykładów z teologii pastoralnej, w pierwszym roku uwzględniono również omówienie literatury przedmiotu, zasad katechizacji, utrzymania w należyтым porządku kościoła, przestrzegania porządku świąt, Mszy św. i obrzędów w czasie nabożeństw oraz udzielania sakramentów³⁷. Następcą Wołonczewskiego na katedrze teologii pastoralnej w Akademii był ks. Janusz Iwazskiewicz, który w dalszym ciągu polecał podręcznik Schenkla podkreślając, że ten opierając się na „*Piśmie Świętym* i nauce Kościoła doszedł do wniosku, że podmiotem urzędu pasterskiego jest wprawdzie kapłan, ale jako nosiciel urzędu kościelnego i jego przedstawiciel. Przedmiotem działalności kapłana jest wychowanie wiernych, dawanie dobrego przykładu i udzielanie sakramentów świętych”³⁸. Kolejne zmiany wykładowców teologii pastoralnej wprowadzane w Akademii nie wnosily zasadniczo niczego nowego, a częste zmiany wykładowców nie wpływały dobrze na stan wiedzy studentów. Senat uczelni, w związku z taką sytuacją, podjął decyzję, aby zatrudnić adiunkta do wykładów z teologii moralnej i pastoralnej i w 1880 roku został nim ks. Stanisław Niemira³⁹. Przez dwa lata (1880-1882) teologię pastoralną i moralną wykładał ks. Niemira. Podstawą dla jego wykładów z teologii pastoralnej był podręcznik M. Schenkla *Institutiones theologiae pastoralis*. Kolejni wykładowcy teologii pastoralnej w latach 1882-1889 to m.in. ks. Jan Cieplak (1857-1926), wykładowca teologii moralnej – uważano bowiem część teologii moralnej poświęconą sakramentom za teologię pastoralną, najbardziej potrzebną w praktyce duszpasterskiej⁴⁰. Następnie wykładowcami byli: ks. Franciszek A. Symon w latach 1889-1891 oraz ks. Ludwik Gawroński (1892-1897), którzy nie zmienili znacząco programów nauczania⁴¹. Dalej, wykładowcami teologii pastoralnej byli: Kazimierz Stawiński, Jan Maculewicz i Karol Dębiński⁴². Dopiero w 1905 roku utworzono

³⁷ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 176

³⁸ A. L. Szafranski, *Zarys dziejów teologii pastoralnej...*, dz. cyt., s. 35.

³⁹ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 177.

⁴⁰ A. L. Szafranski, *Zarys dziejów...*, dz. cyt. s. 37, przyp. 47: „Oto, co czytamy na temat teologii pastoralnej w konspekcie Akademii: „In praelectionibus theologiae pastoralis semel quavis hebdomadae, die Jovis, hora 10-11 habendis, partem huius scientiae, quae de administratione sacramentorum agit, explicavit. Nimirum administratio sacramentorum in genere et in specie Baptismi, Confirmationis, SS. Eucharistiae, Extremae Unctionis, Ordinis et Matrimonii argumentum explicationum practicarum constituet. Quam praeterea materiam, si ratio temporis permiserit, quaedam de regimine pastoralis excipient. Auditoribus ad manum erit: *Theologia moralis* Guery”.

⁴¹ Tamże, s. 179-180.

⁴² I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 162-163.

samodzielną katedrę teologii pastoralnej, niezależną od teologii moralnej⁴³. W nowo utworzonej katedrze teologii pastoralnej prowadzono wykłady z homiletyki, liturgiki, ceremonii i śpiewu, a także ćwiczenia praktyczne, polegające na przygotowaniu i wygłoszeniu kazań, zwłaszcza na III i IV roku studiów⁴⁴.

Jest rzeczą interesującą, że w nauczaniu teologii pastoralnej posługiwano się w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu podręcznikiem Maurusa von Schenkl. Być może stwierdzono, że poglądy Schenkla, pomimo prądów oświeceniowych i józefinizmu, przedstawiają wartości kościelne i biblijne. Inna pozycja Schenkla *Ethica christiana*⁴⁵ uzyskała szerokie uznanie w ówczesnym czasie, ale też jego *Institutiones Theologiae pastoralis*, wydane po raz pierwszy w Ingolstadt w 1802 roku, cieszyły się dużą poczytnością, chociażby dlatego, że były polecane jako podręcznik w Akademii Duchownej w Petersburgu. O *Ethica christiana* pisał J. Mueller: „Istota i cel chrześcijańskiej nauki obyczajów są widziane pozytywnie: moralność jest nauką cnót i doskonałości. Cel, do którego zmierza moralność jest nie tylko pozytywny, ale i nadprzyrodzony. To jest teologia obyczajowości. Schenkl powołuje się przy tym na *Pismo Święte Nowego Testamentu*. A to jest wyraźne przeciwstawienie się racjonalizmowi. Zło, według Schenkla, ma swe źródło w grzechu pierwotnym, który najbardziej zwalczało Oświecenie. M. Schenkl przedstawia Chrystusa jako Syna Bożego i Zbawiciela, w przeciwieństwie do poglądów oświeceniowych, w których Chrystus jest tylko nauczycielem cnót i moralności”⁴⁶.

Tymczasem *Institutiones theologiae pastoralis* Schenkla pozostawały pod wpływem koncepcji Rautenstraucha w jego *Tabellarischer Grundriss*, chociaż zaznacza się u niego podejście biblijne, które przekracza podstawy biblijne. Schenkl uzasadnia swoje ujęcie tym, że osoba i działalność kapłana, a także odniesienia do Kościoła, budują na biblijnym rozumieniu urzędu widocznym w nowotestamentalnej wspólnocie⁴⁷. Już na pierwszych stronicach *Institutiones* widać, że urząd dobrego

⁴³ Tamże, s. 165.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ M. von Schenkl, *Ethica christiana*, Ingolstadt 1800-1801; zob. C. Schmeing, *Schenkl Maurus von, OSB*, LThK T. 9, Freiburg 1964, wyd. 2-e, kol. 389; zob. także J. Mueller, *Maurus von Schenkl OSB (1749-1816). Ein Theologe der Aufklärungszeit*, Liturgie und Moenchtum. Laacher Hefte, 2 Folge Heft VII, s. 79-87; Schenkl (1749-1816) od roku 1790 był wykładowcą prawa kanonicznego, teologii moralnej i pastoralnej w Amberg.

⁴⁶ J. Mueller, *Maurus von Schenkl...*, dz. cyt., s. 85-86.

⁴⁷ J. Mueller, *Der pastoraltheologisch-didaktische Ansatz...*, dz. cyt., s. 132-133.

pasterza (*pastor bonus*), który prowadzi „trzędę” ma wzorować się na Chrystusie. Dalej Schenkl dzieli, w nawiązaniu do ujęcia teologii pastoralnej według Rautenstraucha, swoje opracowanie na trzy części: *Officium institutionis*, do którego zalicza on nauczanie katechetyczne i homiletyczne oraz prywatne pouczenia⁴⁸.

Do zasług Schenkla dla teologii pastoralnej zalicza się jego zdecydowane rozdzielenie podmiotu i przedmiotu teologii pastoralnej. Tutaj wyróżnia on jako podmiot działalności duszpasterskiej najpierw biskupa diecezjalnego, dalej szczególnie podkreśla rolę proboszcza i jego duchownych współpracowników. Przedmiotem zaś byłyby zadania wykonywane przez duszpasterza dla dobra swoich wiernych. Ten podział na podmiot i przedmiot pozostaje w nauczaniu teologii pastoralnej do naszych czasów⁴⁹.

Reasumując rozważania o losach katolickiej teologii pastoralnej w zaborze rosyjskim od czasu założenia Akademii w 1842 roku w Petersburgu, trzeba powiedzieć, że przebiegały one bardziej krętą drogą, niż na Zachodzie Europy. Rzadko pojawiała się teologia pastoralna jako samodzielny przedmiot wykładowy, w dzisiejszym rozumieniu jako teologia pastoralna ogólna. Jako teologię pastoralną traktowano homiletykę, która była nieprzerwanie wykładana od momentu powstania Akademii Duchownej. U samego początku istnienia Akademii w 1842 roku utworzono cztery katedry: teologii dogmatycznej i apologetycznej (fundamentalnej), *Pisma Świętego*, historii Kościoła i prawa kanonicznego oraz homiletyki i patrologii⁵⁰. Ta ostatnia obejmowała wykłady z obu tych przedmiotów, w tym także ceremonie i śpiew liturgiczny, jak również literaturę polską⁵¹. Ignacy Hołowiński, pierwszy rektor Akademii Duchownej w Petersburgu, który wykładał homiletykę, podzielił ją na część teoretyczną i praktyczną. W części teoretycznej była mowa o historii krasomówstwa, część praktyczna dotyczyła tłumaczeń kazań Ojców Kościoła i układania własnych przemówień. Kolejni wykładowcy homiletyki zachowywali wypracowany przez Hołowińskiego plan nauczania, jeszcze wciąż w jednej katedrze teologii moralnej i pastoralnej. A teologia pastoralna jako samodzielna katedra, jak zaznaczono wyżej, powstała w Akademii Duchownej w Petersburgu dopiero w 1905 roku.

⁴⁸ Tamże, s. 133.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Zob. I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna...*, dz. cyt. s. 141.

⁵¹ Tamże, s. 162.

3. Polskie przyczynki do teologii pastoralnej przed I wojną światową

W trudnej sytuacji społeczno-politycznej i kościelnej niełatwo było rozwijać nauki teologiczne, w tym także teologię pastoralną. Jednakże można wskazać na kilku teologów, którzy nie tyle byli tłumaczami dzieł obcych lub ich modyfikatorami, lecz zajmowali się wprost tą dziedziną: ks. Józef Krukowski (1828-1900),⁵² autor podręcznika *Teologia pasterska katolicka* wydanego w Przemyślu w 1869 roku, a w skróconej wersji jako *Teologia pasterska katolicka dla użytku seminarjów duchownych i pasterzów dusz* wydanego we Lwowie w 1874 roku i w Krakowie jako wydanie IV w 1894 roku; ks. Mikołaj Biernacki (1879-1962),⁵³ autor *Teologii Pasterskiej według ostatnich decyzji Kongregacji Rzymskich i postanowień Papieskich* oraz ks. Karol Dębiński (1858-1943)⁵⁴ autor *Podręcznika praktycznego teologii pasterskiej*, wydanego w Warszawie w 1914 roku.

Ks. Józef Krukowski (1828-1900) wykładał teologię pastoralną w Seminarium Duchownym w Przemyślu od 1864 roku, zaś w roku 1877 został profesorem zwyczajnym teologii pastoralnej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podręcznik do teologii pastoralnej *Teologia pasterska katolicka* przysporzył mu wielkie uznanie i był on zmuszony kilkakrotnie wydawać go ze względu na duże zapotrzebowanie, zwłaszcza w seminariach duchownych. We wstępie swego podręcznika wskazuje on na Osobę Jezusa Chrystusa, Najwyższego Pasterza, który staje się wzorem dla wszystkich duszpasterzy i tych wyższego rzędu: papieża i biskupów, i tych niższego rzędu: proboszczów, plebanów i wikariuszy. J. Krukowski powołuje się przy tym na słowa Pana Jezusa (J 14, 6): „Ja jestem drogą (pasterz), prawdą (nauczyciel) i życiem (kapłan)”⁵⁵. Na tym rozróżnieniu buduje układ materiału w swoim podręczniku teologii pastoralnej, dzieląc na trzy części: I. Zasady kaznodziejstwa z połączeniem z katechetyką, II. Sprawowanie sakramentów świętych, a zwłaszcza Eucharystii i nabożeństw, które to sprawowanie nazywa liturgiką pasterską i III. Zasady dozoru i rządu duchowego parafią, które nazywa „teorią pasterzowania” czyli pastoralną w ścisłym

⁵² M. Straszewicz, *Krukowski Józef ks.*, EK IX, kol. 1380-1381.

⁵³ L. Grzebień, *Biernacki Mikołaj (1879-1962)*, SPTK 5, s. 108.

⁵⁴ R. Kamiński, *Koncepcja duszpasterstwa ks. K. Dębińskiego (1858-1943)*, Lublin 1972 (mps pracy licencjackiej); P. J. Badura, *Karol Dębiński (1858-1943)*, SPTK 5, s. 300-301.

⁵⁵ J. Krukowski, *Teologia pasterska katolicka dla użytku seminarjów duchownych i pasterzów dusz*, Kraków 1894, s. 2.

słowa znaczeniu⁵⁶. Główny naciska kładzie ks. Krukowski na kaznodziejstwo, podając zasady kaznodziejstwa katolickiego, rozwijając je w homiletyce ogólnej i szczegółowej, jak również omawia dokładnie zasady katechizowania. W części poświęconej liturgice, czyli nauce sprawowania urzędu kapłańskiego, omawia wszystkie sakramenty, ale najwięcej miejsca poświęca sakramentowi pokuty. W części zatytułowanej „Teoria pasterzowania czyli sprawowania urzędu pasterskiego w ściślejszym znaczeniu” odnosi się do osoby duszpasterza, to jego bowiem obowiązki pasterskie są przedmiotem teologii pastoralnej. Najpierw porusza sprawę budowania parafian dobrym przykładem, tak w odniesieniu do wszystkich parafian, jak i w swoim życiu prywatnym. Jednocześnie określa zakres duszpasterstwa, który powinien obejmować troskę o szkołę, religijne i moralne wychowanie młodzieży, jak też troskę o służących i ubogich. Omawia również godne zachowanie się wobec różnych władz świeckich, także wobec chrześcijan-niekatolików, żydów i prześladowców. Te bardzo szczegółowe omówienie stosunku duszpasterza do różnych kategorii ludzi, uwzględniające ich stan umysłu, wykształcenia, pozycji, jest przykładem psychologicznego podejścia do ludzi i mogło być dla wielu duszpasterzy pomocne w ich posługiwaniu. Jednak należy zaznaczyć, że poglądy Krukowskiego nie odbiegają od tych, które spotykamy w pierwszych opracowaniach teologii pastoralnej po jej wprowadzeniu do nauczania uniwersyteckiego. Ów schemat teologii pastoralnej, według którego jej podmiotem jest duszpasterz, a przedmiotem jego obowiązki, pozostaje taki sam, jak w opracowaniach innych autorów.

Również ks. Mikołaj Biernacki (1879–1962) przygotował podręcznik teologii pastoralnej, ale ze specjalnym podtytułem: „Teologia pasterska według ostatnich decyzji Kongregacji Rzymskich i postanowień Papieskich”. W swojej kompozycji jest bardzo podobny do teologii pasterskiej ks. J. Krukowskiego, na którego często się powołuje, pomija jednak część kaznodziejską i katechetyczną Krukowskiego, a koncentruje się na stronie liturgicznej, omawiając wszystkie sakramenty. Chodzi mu – w rozumieniu teologii pastoralnej – o zadania kapłana i jego obowiązki wypełniane dla dobra parafian⁵⁷. Swoje dzieło kończy *Uzupełnieniami*, cytując wypowiedzi, dekry, postanowienia papieży i Stolicy Apostolskiej odnośnie do różnych zadań i obowiązków duszpasterza. Te *Uzupełnienia* wyjaśniają podtytuł podręcznika

⁵⁶ J. Krukowski, *Teologia pasterska katolicka...*, op. cit., s. 5.

⁵⁷ M. Biernacki, *Teologia pasterska według ostatnich decyzji Kongregacji Rzymskich i postanowień Papieskich*, Poznań 1911, s. 271, 289.

Biernackiego: „[...] według ostatnich decyzji Kongregacji Rzymskich i postanowień papieskich”.

W Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1909-1910 teologię pastoralną, już jako osobny przedmiot, wykładał ks. Karol Dębiński (1858-1943)⁵⁸. Jest on autorem *Praktycznego podręcznika teologii pastoralnej* wydanego w dwóch tomach w serii „Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich” w Warszawie w 1914 roku. Za cel teologii pastoralnej uważa ks. Dębiński „urobienie” umiejętnych i doświadczonych pracowników, którzy będą owocnie pracowali w winnicy Pańskiej⁵⁹. Podmiotem duszpasterstwa według niego jest proboszcz i kapłani, których najważniejszym zadaniem jest troska o zbawienie dusz. Wzorem dla duszpasterza jest sam Chrystus. Duszpasterz powinien troszczyć się nie tylko o dobro wieczne dla swoich podopiecznych, ale także o doczesne potrzeby wiernych. Tu echem odbija się reforma terezańska w projekcie Rautenstraucha, dotycząca wychowywania obywateli na dobrych pracowników doczesnego królestwa. Także ks. Dębiński, podobnie jak Krukowski i Biernacki, dużo miejsca poświęca sakramentowi pokuty. Wiele uwag Dębińskiego dotyczących praktycznej strony posługi kapłańskiej zostało dobrze przyjętych przez duszpasterzy, służąc księżom w rozwiązywaniu konkretnych zagadnień i problemów duszpasterskich⁶⁰.

Teologia
pastoralna

Zakończenie

Przedstawione poglądy teologów pastoralnych, tak zagranicznych jak i polskich, które były reprezentowane zwłaszcza w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu, a które sięgają reformy studiów teologicznych za czasów cesarzowej Marii Teresy i jej syna Józefa II, miały duży wpływ na przygotowanie przyszłych duszpasterzy. Do tego grona należał także ks. Michał Sopoćko, wyświęcony na kapłana w 1914 roku.

W pracy naukowo-dydaktycznej i w posługiwaniu duszpasterskim bł. Michała uwidacznia się jednak najbardziej strona katechetyczna i homiletyczna, które jako osobne przedmioty wykładał później na Uniwersytecie Wileńskim i po II wojnie światowej w Białymstoku.

⁵⁸ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 163.

⁵⁹ Zob. K. Dębiński, *Podręcznik Praktyczny Teologii Pastorskiej*, Warszawa 1914, t. 1, s. 2.

⁶⁰ Zob. A. L. Szafranski, *Zarys dziejów teologii pastoralnej ogólnej (hodegetyka)*, [w:] M. Rechowicz (red.), *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, Lublin 1977, t. 3, *Wiek XIX i XX*, cz. 2, s. 37-38.

Gdy dodamy do tego wykładaną przez niego pedagogikę: znajomość człowieka, parafian, jak to widać u cytowanych tu teologów pastoralistów, to będziemy mieli wzorzec rozumienia tego przedmiotu w owych czasach, w których wzrastał i kształcił się bł. ks. Michał. Te poglądy na pracę duszpasterską, ukazywane w przedstawionych podręcznikach do teologii pastoralnej, uwidoczniły się później w ich praktycznym zastosowaniu, czy to w nauczaniu czy też w praktyce duszpasterskiej, a mianowicie w tym, że to głównie kapłan był odpowiedzialny za duszpasterstwo. W pracy duszpasterskiej bł. Michała widać jednak pełne docenienie wiernych świeckich, których angażował w różne posługi w Kościele. Tak więc nie pozostał tylko przy wzorcach ukazywanych w dotychczasowych podręcznikach, lecz widział potrzebę współpracy z osobami świeckimi. Ta strona działalności bł. ks. Michała Sopoćki i jego działalności praktycznej wymaga jednak osobnego opracowania.

Słowa kluczowe: bł. ks. Michał Sopoćko, Sobór Trydencki, Johannes Opstraet, Maurus von Schenkl, teologia pastoralna, Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu.